

Pandemijos eksploatacija

Dainius Vanagas

Kiekvienas didelis ir reikšmingas įvykis žmonijos istorijoje išprovokuoja didžiulį produktyvumą. Tai – natūralus atsakas į intensyvią ir transformuojančią patirtį.

Neregima grėsmė

SARS-CoV-2 yra mažytis, plika akimi nematomas virusas, todėl jis ne tik lengvai plinta iš vieno organizmo į kitą, bet ir sėja abejones įvairiuose visuomenės sluoksniuose.

Šis virusas nepanašus į tuos, kurie vaizduojami filmuose, mat žmonės nekrenta negyvi tiesiog gatvėje, jiems iš burnos nevirsta putas, o jų kūnų neapima nevaldomos konvulsijos. Žiūrint grynai iš fiziologinės ir kinematografinės perspektyvos – šis virusas nėra įspūdingas, todėl sklisti visuomenėje ir ją kiršinti jam daug paprasčiau. Jei SARS-CoV-2 būtų įspūdingas, jei galėtų žmones pakirsti it kulka, tuomet susilauktų daugiau pagarbos ir iššauktų didesnę baimę.

Tokiu atveju į savizoliaciją ir kitus apribojimus būtų žiūrima nepalyginamai rimčiau. Nereikėtų jokių baudų ar valstybinių institucijų grasinimų – užtektų žinoti, kad pasielgus neatsakingai kito ryto galima ir nebesulaukti.

Tačiau šis virusas gana švelnus ir mirtinas toli gražu ne kiekvienam. Kadangi neprimena katastrofų filmų siužetų, natūralu, kad jo tikrumas ir grėsmė visuomenėje kelia įvairių abejonių. O abejonė, – paklauskite bet kurio pardavėjo, – yra viena paklausiausių prekių. Todėl antivakseriai ją puikiai parduoda („susirgsit dar labiau, jei skiepysitės“); vakcinų kūrėjai ją irgi puikiai parduoda („jei nesiskiepysite, bus tik blogiau“); ekonomikos atvėrimo šalininkai ją puikiai parduoda („daugiau žmonių mirs nuo ekonomikos sustabdymo nei nuo viruso“); gyvybės šalininkai ją puikiai parduoda („ekonomiką galima atgaivinti, tačiau žuvusiųjų – ne“); sveikatos sistemos įkaitais tapę pacientai ją puikiai parduoda („pažiūrėkit, kiek per šį laiką mirs negydomų širdininkų, vėžininkų, kiek neįvyks planinių operacijų“); sveikatos sistemos kuratoriai ją irgi puikiai parduoda („jei nesiimsime griežčiausių priemonių, tuoj neliks gydytojų, kurie apskritai galėtų teikti kokias nors paslaugas“). Šiandien kiekvienas visuomenės narys turi bent po vieną abejonę, kurią gali parduoti.

Jeigu vyktų karas, potvynis ar žemės drebėjimas (regimoji realybė), abejonių kiltų mažiau. Juk sunku manipuliuoti realybe, kai metalinės kulkos skrodžia kūną, vanduo veržiasi pro namo duris ar ant galvos griūna betono plokštės. Tuomet viskas aišku ir klausimų, ką daryti, nekyla.

Su virusu, ir dargi neįspūdingu – viskas gerokai sudėtingiau, todėl kiekviena interesų grupė gali pakreipti pokalbį sava vaga ir rasti tam tinkamų argumentų.

Teisingi jie ar ne – antraeilis dalykas. Svarbiausia yra užimti tam tikrą poziciją, ją ginti, stiprinti ir taip išnaudoti susidariusią situaciją asmeninių ar kolektyvinių tikslų įgyvendinimui. Tai – kova ne už tiesą, bet už jos apibrėžimą.

Politikoje puikiai žinomas posakis: nevalia iššvaistyti geros krizės. Bet kuri suirutė yra valiuta, leidžianti inicijuoti naujus projektus arba devalvuoti senus.

Verslas mirė – tegyvuoja verslas

Verslas auga ir klesti tada, kai sugeba įžvelgti ir pasinaudoti galimybėmis ten, kur kiti jų nemato. Tokios galimybės pasitaiko rečiau, kai socialinė ir ekonominė padėtis yra stabili. Ir priešingai – jų daugiau, kai užgriūna įvairiapusių pokyčių banga.

Vis dėlto šiame teiginyje slypi prieštarumas, nes ekonominei veiklai nestabilios sąlygos dažniausiai nėra palankios. Taip išbalansuojama prekyba ir tiekimo grandinės, pakinta nusistovėję algoritmai ir klientų elgesys, atsiranda nenumatytų išlaidų, tampa sunkiau laikytis finansinių įsipareigojimų, įsivyrėja ilgalaikis neapibrėžtumas. Dalį verslų krizės pribaigia, ypač tuos, kuriems tenka „išsijungti“: šiuo atveju – viešbučiai, aviacijos įmonės, restoranai ir kiti jautrūs bei pandemijos paveikti sektoriai. Visi šie verslai, iki šiol turėję labai aiškias veiklos gaires, pateko į nežinomybę ir buvo priversti ieškoti išradingų sprendimų, kad išgyventų.

Tačiau dalį verslų krizė, priešingai – sustiprina. Ypač tuos, kurie pasinaudoja konkurentų nesėkmėmis ir skuba užpildyti jų vietą, taip pat tuos, kurie iš anksto buvo pasiruošę pokyčiams ir telaukė tinkamos progos jiems įgyvendinti. 2020 m. dar labiau suintensyvėjo ir taip jau sparčiai vystomi gamybos ir paslaugų tiekimo automatizavimo ir skaitmeninimo procesai. Tą paskatino ne tik sunkumai bandant tiesiogiai pasiekti klientą (kurio mobilumas pandemijos metu smarkiai apribotas), bet ir negalėjimas užtikrinti, kad pačios įmonės darbuotojas nustatytu laiku būtų savo darbo vietoje.

Šiandien laimi visi, kurie sugeba pristatyti prekę ar paslaugą tiesiai prie mūsų namų durų. Bet ne tik fizines prekes ar maistą į namus – tai jau seniai įprasta, tik mastai, aišku, dabar gerokai išaugę. Vis dėlto svarbiausi pokyčiai vyksta paslaugų sektoriuje, kuris darosi vis mobilesnis. Pavyzdžiui, skaitmeninė sveikatos priežiūra. 2019 m. tik 11% amerikiečių naudojosi konsultacijomis su gydytoju telefonu. Pandemijos metu šis skaičius išaugo iki 46%. Lietuvoje mes taip pat jau kurį laiką su gydytojais dažniau bendraujame telefonu nei gyvai. Kol kas tai atrodo neįprasta ir ne itin efektyvu – bet tik kol kas. Didelei daliai žmonių darbo stalas iš biuro persikėlė į svetainę. Sporto klubai su asmeniniais treneriais sulipo į ekranus, tą patį padarė mokyklos ir mokytojai, teatrai ir aktoriai.

Kai kurie nuotoliniai verslo vystymo sprendimai, pritaikyti per pandemiją, pasirodė tokie geri ir efektyvūs, kad greičiausiai išliks ir jai atslūgus. Jie taps naujuoju kanonu,

praėjusiu ugnį ir ledą, ištestuotu sunkiausiomis sąlygomis, todėl patikrintu ir patikimu.

Verslas yra vienas kūrybiškiausių žmonijos saviraiškos būdų – žvelgiant universaliai, krizės jo niekada nesužlugdo, o tik suteikia stimulą transformuotis ir atsinaujinti.

Mokslas diktuoja madas

Mokslas, nepaisant jo tiesioginės įtakos mūsų technologiniam (o kartu ir socialiam) vystymuisi, dažniausiai atsiduria visuomenės sąmonės paribyje. Visų pirma dėl to, kad mokslas sudėtingas ir norint apie jį kalbėti reikalingas tinkamas pasiruošimas arba puikiai tarpininkaujantys mokslo populiarintojai. Kita priežastis – mokslas dažnai užsiima tuo, kas, iš pirmo žvilgsnio, neatrodo tiesiogiai susiję su kasdiene visuomenės patirtimi. Juk daugelis yra girdėję apie Didįjį hadronų priešpriešinių srautų greitintuvą, bet tik retas galėtų paaiškinti, ką šis įrenginys padėjo suprasti apie visatos prigimtį. Kodėl? Nes visatos platybės yra vienas iš mažiausių mūsų rūpesčių – koks skirtumas, kas ir kaip ją sudaro.

Kas kita, kai mokslas ir priklausomybė nuo jo tampa gyvybiškai svarbi. Kai skaitome tyrėjų straipsnius, aiškinančius, kaip veikia virusas, kuo jis skiriasi nuo kitų; kai laukiame vakcinų; kai laikomės ar nesilaikome rekomendacijų; kai stebime savo psichinę būklę.

Tokiu atveju mokslas tampa ne tik gražia formuluote teikiant Nobelio premiją, bet įgauna konkretų ir aktualų pavidalą. Mokslas šią krizę išnaudos pritraukdamas dar daugiau investicijų – ne tik privačių, o ir valstybinių, nes vis didesnė dalis visuomenės sąmoningai pritarė, kad moksliniam tyrimams skiriamos lėšos yra būtina investicija.

Be to, pati pandemija mokslininkams suteikė tiek tiriamosios medžiagos, kad įvairios disertacijos ir tyrimai, susiję su pandemijos raida, valdymu ir ilgalaikiu poveikiu visuomenei, liesis dar daugelį dešimtmečių.

Išspausti iš pandemijos meną

Neįprastos situacijos sukuria neįprastus pojūčius, o iš neįprastų pojūčių atsiranda neįprastas menas. Pandemija kūrėjams suteikė tai, kas bene geriausia stimuliuoja vaizduotę ir mintis – daugybę suvaržymų, apribojimų ir kliūčių. Negalėjimas daryti to, kas įprasta, primena populiarius kūrybingumo pratimus, skatinančius ieškoti naujų saviraiškos būdų. Meno kūrėjams 2020 m. – kaip nesibaigiantis pratimas, kurio rezultatai jau dabar šen bei ten šmėžuoja, bet gausiausiai eterį užlies vos tik pandemija ims slopti. Galerijose, knygynuose, teatruose ir kino salėse pasirodys įvairiausio plauko refleksijos ir bandymai apibendrinti šią žmoniją supurčiusią tragediją. Bus gilinamasi į įvairiausias perspektyvas – gydytojo, laboratorijos darbuotojo, policininko, politiko, namuose įkalinto vienišo senolio, laidojimo namų

darbuotojo, kurjerio, kasininko, kunigo, skeptiko, vaiko. Laukia išsamus gilinimosi į transformuojančią patirtį etapas ir didelė dalis aktualių menininkų nepraleis progos šia tema pasisakyti.

Įkandin juda ir daugybė kultūrą kuruojančių organizacijų. Institucijos kaip „Rupert“ visame pasaulyje organizuos seminarus ir postpandeminių vizijų konkursus; šiuolaikinio meno muziejai ir galerijos inicijuos parodas, kuriose bus ieškoma „pandeminės tapatybės šerdies, socialinio ir psichologinio izoliacijos skerspjūvio, skirties tarp apdairumo ir cinizmo, visuomeniškumo ir individualizmo bei daugybės kitų išdailintų ir nupoliruotų apibrėžimų“; kūrėjai, ieškodami rezidencijų ar finansavimo, paraiškas pildys taip, kad jose atsirastų vietos žodžiui „pandemija“, kadangi finansavimas projektams, reflektuojantiems pandemiją, o kartu ir tvarstantiems jos padarytas žaizdas, bus prioritetinis (skiltį „aktualumas“ paprasčia užpildyti).

Žiniasklaida yra tikrovė

Žiniasklaida ir įvairūs socialinės medijos kanalai gavo vieną geriausią temų per paskutinius keliasdešimt metų. Dažniausiai naujienos turi savo galiojimo laiką – tai kelios valandos. Jeigu susidomėjimas trunka kelias dienas – vadinasi, žinia išties svarbi. Jeigu kelias savaites – greičiausiai tai įvykis, paliksiantis pėdsaką valstybės arba pasaulio istorijoje. Bet jei kelis mėnesius, pusę metų ar net metus – tai išskirtinė žmonijos metabūseną, kuri taps žyma skaičiuojant laiką, nes vieną dieną neišvengiamai išgirsime, kaip žinių pranešėja ekrane ištars panašų sakinį: „tai <...> didžiausia žmonijos krizė nuo COVID-19 pandemijos“.

Susidomėjimas pandemija žiniasklaidoje buvo ir tebėra milžiniškas, nes tiesiogiai susijęs su baziniais poreikiais: nerimu dėl savo ir artimųjų gerovės bei gyvybės. Nors didelėje pasaulio dalyje tokie rūpesčiai iki šiol yra kasdieniai, tačiau Vakarų pasaulyje situacija kiek kitokia. Dažniausiai čia į gyvybę kėsina tik senatvė ir nelaimingi atsitikimai, bet kad grėsmė būtų išorinė ir nekontroliuojama? Ne, nuo Antro pasaulinio karo to nėra buvę.

Todėl šįkart susidomėjimas naujienomis apie pandemiją buvo išskirtinis: ne įprastas smalsumas ar laisvalaikio praleidimo būdas, o veikiau dėmesį prikaustanti žmonijos kova su nematoma, bet destruktivia jėga. Beveik nuotykis, įaudrinantis mintis ir kaitinantis kraują. Juk, galų gale, tapome istorijos liudytojais („bus ką vaikams papasakoti“).

Pandemija taip pat leido, ar veikiau privertė susitelkti į informacinio karo ir melagingų naujienų reiškinį. Nors jis nėra naujas, bet pandemija ir ją supantis gyvenimo vakuumas leido kaip niekad anksčiau suvokti jo kompleksškumą ir potencialą.

Juk informacijos karas įmanomas tik tada, kai informacija reikšminga ir aktuali, kai daro poveikį kasdieniams visuomenės veiksams ir mintims – o pandemijos metu visa informacija būtent tokia ir yra. Dar daugiau – informacija, susitraukus fizinei realybei, tampa jos pakaitalu. Juk neįmanoma išeiti į gatvę ir ten pamatyti, kas šiuo metu dedasi pasaulyje – neįmanoma, nes gatvėje nieko nesimato. Eilinė diena. Todėl tenka skaityti arba žiūrėti į ekrane pasirodančią informaciją. Kokia informacija patenka į akis, tokia tampa ir mus supanti realybė.

Ši pandemija priminė žiniasklaidai jos pagrindinę atsakomybę ir sudėtingą, kontraversišką vaidmenį – tikrovės vaidmenį.

Reikės daugiau grėžinių, čia daug naftos

SARS-CoV-2 sukelta pandemija yra lyg gamtinis resursas (taigi ribotas), kurį verslininkai, politikai, analitikai ir daugybė kitų mentalinės srities specialistų pasiryžę visapusiškai eksploatuoti. Mūsų laukia postpandeminio turinio tvanas: visi, kas tik gali ir moka, pasistengs išspausti iš pandemijos maksimumą, visų pirma – pasimokyti iš padarytų klaidų ir pasiruošti, jei kada pasikartotų. O paskui vėl (nesąmoningai) lauks, kol nutiks kitas, ne mažiau reikšmingas, įvykis, paliksiantis pėdsaką žmonijos istorijoje ir vėl išjudinsiantis tai, kas neišjudinama, ir iš kurio bus galima uždirbti arba patirti nuotolių, bet svarbiausia – turėti, apie ką kalbėti, turėti, apie ką gyventi.

Bet labiausiai gaila tų, kurie to naujojo įvykio nebesulauks; ir jokia pandemijos eksploatacija šių aukų neatpirks.